

Orosz László

Kikergettetni

Hogyan értsük a Bánk bánnak ezt a szavát?

Amíg nem vált ismertté Katona drámájának az első kidolgozása,¹ Gertrudisnak ezekben az Ottóhoz intézett szavaiban: „Tudd meg, kicsiny lelkű, hogy e’ dolog / ha Melinda érdemét temette volna / el; úgy kikergettetni kész lehetnék / Országaimbol”² – a kikergettetni főnévi igenevet szenvedőnek tartották, s a szöveget így értették: ‘kész lehetnék arra, hogy kikergessenek országaimból’. Az első, 1815-i kidolgozásban azonban a megfelelő helyen ez áll: „Tudd meg te csábító, hogy e’ dolog / ha Ádelájdnak Asszony érdemét / mocskolta volna bé; úgy vélle együtt – / mint Udvarom gyalázatit – Pelengér- / Oszlopra kész volnálak áll’tani.”³ Ennek alapján vetődött fel, hogy a kérdéses főnévi igenév lehet a szenvedővel azonos alakú műveltető is, a szöveg értelme pedig: ‘kész lehetnék arra, hogy kikergettesselek országaimból’.

A Bánk bán kritikai kiadásában Sütő József értekezését és Illyés Gyula átigazítását hoztam fel a műveltetőként, Waldapfel József és Pándi Pál magyarázatát a szenvedőként való értelmezés példájaként, s határozottan ugyan nem foglaltam állást, de érzékeltettem, hogy meggyőzőbbnek tartom az utóbbiak érveit.⁴

Azóta újabb állásfoglalások születtek, illetve kerültek elő a műveltetőként való értelmezés mellett. A kecskeméti Katona József Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteményében található egyik Bánk bán-kiadásban, Hevesi Sándor 1901-ben megjelent edíciójában a kitűnő Katona-kutató, Hajnóczy Iván föltehetően az 1940-es évek elejéről való ceruzás jegyzetei között ez olvasható: „*kikergettetni*” – ti. téged (Ottót, l. 1815. szöveg).⁵ Beke József Bánk bán-szótárában: „*kikergettetni* [...] »vkit mások által elzavartatni vhonnan«, s egyetlen előfordulásaként idézi az általam főntebb idézett mondatot az „e’ dolog”-tól kezdve.⁶ A Bánk bán nemrég megjelent angol fordításában: „I / Could have you banished from my realm”.⁷ (Ki kellene téged űznöm a királyságomból.)

Ezek után, úgy gondolom, nem fölösleges visszatérni a kikergettetni értelmezésére.

Műveltetőként való értelmezése ellen az első kifogás az lehet, hogy hiányzik mellőle a tárgy: téged. (Az angol fordításban ott a you.) Ami pedig az első kidolgozásra való hivatkozást illeti, meggondolandó, azonos súlyú büntetés-e a pellengérré állítás és az országból való kiűzés. Az előbbi különben is inkább az elcsábított asszonyt bélyegezné meg, mint a csábítót.

Gertrudisnak Ottó csábítási szándékát elítélő mondatait szokták felhozni annak az igazolására, hogy hajlandó lenne kikergettetni az országból. Ha azonban összevetjük az Ottót Melinda ostromának folytatására biztató és azt megbélyegző szavait, a mérleg erősen az előbbiekre oldalra billen dialógusukban.⁸ Ha fölháborodik is az öccse viselkedésén, nem a csábítás szándéka, hanem a sikertelensége annak az oka. Eleve Ottó ellen hangolja Melinda gúnyos megnyilatkozása: „Köszönöm Nagy-asszonyom, / hogy olly’

kegyes valál, 's átláttad azt, / hogy a' Bojóthi Melindának nem illik / Falun magányban lakni; mert Nagy-úrné, / 's alkalmatosságot szerzél nekem / ezzel (Ottóra mutat) sok édes mulatságra is – / oh, mert hiszen Melinda egyjügyű! (szinte illetlenül elsiet)".⁹ Gertrudis így méri fel a helyzetet: „Itt áll im' a Gyűlöltetett [ti. Ottó] 's az a' / szép Győzedelmes [Melinda], kit megkellett volna győzni, / amott megy – útván ezt, engem' is / kerül.”¹⁰ Biztatnia is kell az öccsét, hogy győzze le Melinda büszke visszautasítását, de vissza is kell tartania, nehogy mindketten bajba kerüljenek. Ha Melinda enged a csábítónak, hallgatni fog, de ha folytatódik a sikertelen ostrom, föltárja helyzetét a férjének. „Te engemet meglánczolál” – mondja a királyné.¹¹ Sorsa össze van kötve Ottóéval. Mi más ez, mint fenyegetettségének a megerősítése?

Biberach tanácsa a bocsánatkérésre jó eszközül kínalkozott Melinda megbékítésére, a búcsúpohár megnyugtathatta őt is, a királynét is, hogy Ottó távozik. Az alattóról és a hevítőről egyikük sem tudott.

A haldokló Gertrudis Ottót nevezte gyilkosának.¹² A „kikergettetni” végletessé fokozva „megölettetni”-ként igazolódott.

Jegyzetek

¹ Első kiadása: Irodalomtörténeti Közlemények 1913, 193–314.

² Bánk bán, kritikai kiadás, 1983, 190. (2. I. 514–517.)

³ Uo. 52. (1. I. 510–514.)

⁴ Uo. 455.

⁵ Közlése: Magyar Könyvszemle 2002. 3. sz. 304.

⁶ Beke József: *Bánk bán-szótár*. Kecskemét, 1991. 167.

⁷ József Katona: *The Viceroy*. Translated by Bernard Adams and Kálmán Ruttkay. Akadémiai Kiadó, 2003. 54.

⁸ Bánk bán, kritikai kiadás 187–191. (2. I. 462–531.)

⁹ Uo. 187. (2. I. 453–459.)

¹⁰ Uo. 189. (2. I. 481–484.)

¹¹ Uo. 190. (2. I. 523.)

¹² Uo. 274. (2. IV. 605.)